

BOFIT Online
2010 No. 3

likka Korhonen, Laura Solanko,
Vesa Korhonen, Maija Sirkjärvi ja Pekka Sutela

Venäjä kriisin jälkeen

EUROJÄRJESTELMÄ
EUROSYSTEMET

Suomen Pankki, BOFIT
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

BOFIT Online
Päätoimittaja Laura Solanko

BOFIT Online 3/2010

likka Korhonen, Laura Solanko, Vesa Korhonen, Maija Sirkjärvi ja Pekka Sutela:
Venäjä kriisiin jälkeen

18.6.2010
ISSN 1456-811X (online)

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

PL 160
00101 Helsinki
Puh: 010 831 2268
Fax: 010 831 2294
bofit@bof.fi

www.bof.fi/bofit

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisällys

Tiivistelmä	3
Venäjän talouskehitys hakee suuntaansa?..... likka Korhonen	4
Pystyykö pankkisektori rahoittamaan kasvua?	7
Laura Solanko	
Kiristyykö finanssipolitiikka?	10
Vesa Korhonen	
Taluskriisi iskenyt Suomen Venäjän-kauppaan ja transitoon	14
Maija Sirkjärvi	
Venäjän pitkän aikavälin kasvu	18
Pekka Sutela	

likka Korhonen, Laura Solanko,
Vesa Korhonen, Maija Sirkjärvi ja Pekka Sutela

Venäjä kriisin jälkeen

Tiivistelmä

Venäjä on ohittanut kriisin aallonpohjan, ja tällä hetkellä useimmat ennustajat – mukaan lukien BOFIT – odottavat Venäjän bruttokansantuotteen kasvavan tänä vuonna 5–6 %. Vakaiden kasvuvuosien jälkeen taantuma iski jyrkästi valtiontalouteen leikaten julkisen talouden tuloja viime vuonna reaalisesti neljänneksellä. Venäjällä on julkisessa taloudessa uusia haasteita verrattuna taantumaa edeltäneeseen aikaan, koska menojen kasvua on jouduttu rajoittamaan selvästi. Pankit ovat vakauttaneet taseitaan ja pankkisektorin vakavaraisuus on jo keskimäärin hyvä. Jatkossa kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden kehitys tulee olemaan Venäjän talouden kasvuille vähintään yhtä keskeistä kuin kotimaisen pankkijärjestelmän kehitys. Suomeen Venäjän kriisin vaikutukset ovat kohdistuneet oman viennin heikkenemisen ohella etenkin jälleenviennin ja transitokuljetusten jyrkkien supistumisten kautta. Venäjän nopea kasvu on suurelta osin perustunut kehittyneempien talouksien kiinnittämiseen rakennemuutoksineen, mitä ovat tukeneet hiilivetyjen vientitulot. Pidemmällä aikavälillä kestävä kasvu vaatii monipuolisempaa tuotantorakennetta ja runsaita investointeja. Keskeisimpinä vaihtoehtoina kehityksessä ovat joko uudet, kalliit innovaatiot tai jo olemassa olevien tuotteiden ja prosessien imitointi.

Edellä olevia aiheita käsiteltiin vuosittaisessa BOFITin Venäjä-tietoiskussa kesäkuun alussa 2010. Oheiset kirjoitukset perustuvat tilaisuudessa pidettyihin esitelmiin.

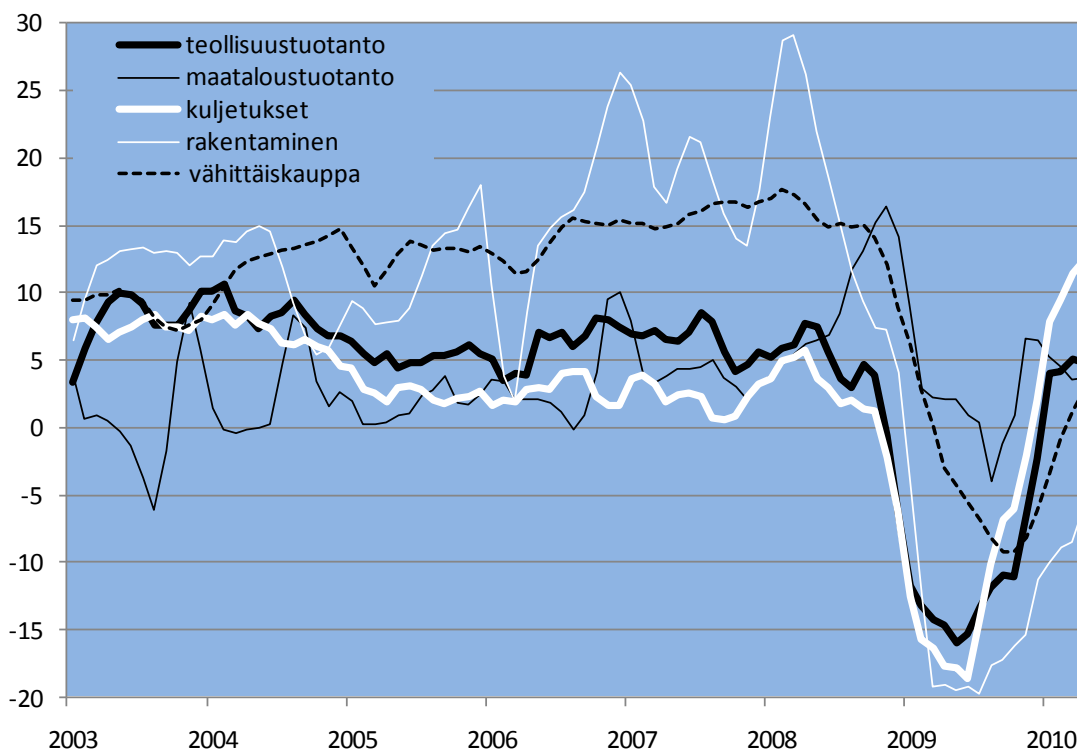
Asiasanat: Venäjä, talouskriisi, ennusteet, finanssipolitiikka, pankkisektori, ulkomaankauppa

likka Korhonen

Venäjän talouskehitys hakee suuntaansa

Vuonna 2009 Venäjän bruttokansantuote väheni 7,9 prosenttia. Kuten monissa muissakin maissa, varastosopeutuksella ja investointien voimakkaalla supistumisella oli merkittävä rooli BKT:n laskussa. Julkinen valta tuki yksityistä kysyntää mm. nostamalla eläkkeitä yli kolmanneksella. Ruplan heikentyminen yli kolmanneksella talven 2008–2009 aikana nosti tuonnin kanssa kilpailevan tuotannon kilpailukykyä tilapäisesti. BKT supistui alimmilleen vuoden 2009 toisella neljänneksellä, jonka jälkeen se kasvoi kausitasoitettuna hieman yli kolme prosenttia vuoden jälkipuoliskolla. Kasvu johtui osaksi siitä, että varastot lisääntyivät jonkin verran, ja osaksi siitä, että viennin volyyymi toipui poikkeuksellisen alkuvuoden jälkeen.¹ Lisäksi tuotanto eri aloilla alkoi hieman toipua erittäin poikkeuksellisen alkuvuoden jälkeen. Rakentaminen ja muut investoinnit kuitenkin jatkoivat supistumistaan.

Kuvio 1. Päätuotantoalojen vuosimuutos, %, 3 kk:n liukuva keskiarvo

Lähde: Rosstat

Vuoden 2010 alkukuukausina useat talousindikaattorit ovat näyttäneet taloudellisen toiminnan elpyvän. Investoinnit kuitenkin supistuivat edelleen vuositasolla, vaikka vuoden 2009 ensimmäinen neljännes oli jo varsin huono. Näiden indikaattoreiden perusteella Venäjän talousministeriö arvioi

¹ Normaalisti öljyn ja kaasun vientivolyymit ovat hyvin vakaita, mutta vuoden 2009 alussa kaasun viennin volyyymi väheni yli kolmanneksella. Kaasukiista Ukrainan kanssa häyttiä vientiä, ja lisäksi EU-maihin tuotiin epätavallisen paljon halvempaa maakaasua mm. Norjasta ja nesteytettynä kansainvälisiltä spot-markkinoilta. Öljyn hintapiikki kesällä 2008 nosti kaasun hintaa talvella 2009, koska useissa pitkäaikaisissa toimitussopimuksissa kaasun hinta seuraa öljyn hintaa noin kuuden kuukauden viiveellä.

huhtikuun lopussa ensimmäisen neljänneksen BKT-kasvuksi 4,5 % vuoden takaisesta. Monet tarkkailijat olivatkin hyvin pettyneitä, kun Venäjän tilastoviranomaiset julkistivat ensimmäisen neljänneksen alustavat BKT-luvut. Rosstatin mukaan BKT kasvoi vuoden takaisesta 2,9 %, mikä merkitsee sitä, että neljänneksestä seuraavaan laskettu kasvu oli hyvin lähellä nollaa.

Tehdasteollisuuden tuotanto nousi ensimmäisellä neljänneksellä vuoden takaisesta 6 %, mutta kiinteät investoinnit supistuivat 5 %. Esimerkiksi rakentamisen volyyymi laski edelleen yhdeksän prosenttia vuoden takaisesta. Yksityisen kulutuksen indikaattoreista vähittäiskaupan volyyymi kasvoi ainoastaan prosentin verran. On kuitenkin huomattava, että vähittäiskaupan aallonpohja ajoittui muita sektoreita myöhemmäksi, minkä takia vuosimuutoksista lasketut kasvuluvut ovat edelleen pieniä. Kausitasoitettu vähittäismyynti on kuitenkin selvässä kasvussa.

Vahvaa kasvudynamiikkaa ei ole vielä löytynyt

Tällä hetkellä useimmat ennustajat – mukaan lukien BOFIT – odottavat Venäjän bruttokansantuotteen kasvavan tänä vuonna 5–6 %. Ensi vuonna kasvu hidastuisi tuotannon noustessa lähelle ennen kriisiä vallinnutta tasoa. Yhteistä näille ennusteille on, että investointien odotetaan lähtevän liikkeelle vuoden jälkipuoliskolla. Pankkien lainanannon kasvu on tärkeä edellytys investointien liikkeeseen lähdölle, vaikka monien investointien rahoitus onkin harvoin suoraan kiinni pankkilainoista. Viennin volyyymiin ei yleensä odoteta suuria muutoksia lyhyellä aikavälillä, ja julkisen talouden sopeutus rajoittaa julkisen kulutuksen muutoksia. Niinpä kasvun täytyisi lähteä yksityisen kulutuksen ja investointien elpymisestä.

Kuvio 2. Ruplan euro- ja dollarikurssi

Lähde: Venäjän keskuspankki

Vielä tällä hetkellä venäläiset yrityksen voivat lisätä tuotantoaan nostamalla kapasiteetin käyttöasteita. Kun investoinnit lähtevät liikkeelle, venäläisillä pankeilla ei olisi vaikeuksia lisätä lainanantoon, erityisesti koska ulkomaiset pääomanliikkeet kääntyivät positiivisiksi jo viime vuoden puolella. Keskuspankki on jatkanut korkojen laskua tämän vuoden puolella, mutta tämä on johtanut lähinnä siihen, että venäläisten pankkien korkomarginaalit ovat leventyneet. On vaikea nähdä, että talouskasvu voisi merkittävästi kiihtyä ennen kuin luottokysyntä elpyy, mutta kun niin tapahtuu, venäläisillä pankeilla on riittävästi likviditeettiä lainanantoon. Vuoden 2010 ensimmäisellä neljänneksellä venäläisten pankkien yrityslainakanta supistui nimellisesti 5 % vuoden takaisesta, eli reaalisesti kanta pieneni noin 12 %. Kuukausitasolla kanta on kuitenkin hienokseltaan jo kasvamassa.

Devalvaation tuoma kilpailukykyetu menetetty

Vaikka teollisuustuotanto näyttääkin elpyneen viime vuoden romahduksesta, sen kasvu saattaa hidastua tulevina kuukausina. Tuonnin kanssa kilpaileva teollisuustuotanto sai merkittävän hintakilpailuedun talvella 2008–2009 ruplan heikentyessä kolmanneksen dollariin ja euroon nähden, mutta korkeampi inflaatio ja ruplan viime kuukausien vahvistuminen on jo vienyt tämän edun. Ruplan reaalin valuuttakurssi on jo samalla tasolla kuin ennen kriisiä. Mikäli öljyn hinta pysyy nykytasollaan, ruplaan kohdistuu pikemminkin vahvistumis- kuin heikentymispaineita. Vahvempi rupla nostaa kotimaisten palveluiden ja tuontituotteiden kysyntää.

Venäjän tulevien vuosien kasvua hidastaa myös kansainvälinen talouskehitys. Tällä hetkellä useissa maissa ollaan suunnittelemassa kysyntää leikkaavia julkisen talouden kiristystoimia, ja suunnitelmat pankkisektorin valvonnan uudistamiseksi tulevat todennäköisesti vaikuttamaan mm. Venäjän saamaan rahoitukseen. Viime vuosien kokemus näyttää, että Venäjän kotimainen kysyntä reagoi hyvin nopeasti kansainvälisen talouden kehitykseen. Venäjä on – monien venäläistenkin yllätykseksi – integroitunut hyvin monin tavoin maailmantalouteen.

Taulukko 1. Venäjän BKT:n kasvuennusteita

	2010	2011
BOFIT (3/10)	5,5 %	5,0 %
UBS (5/10)	7,5 %	6,0 %
Citibank (3/10)	6,1 %	4,0 %
Goldman Sachs (4/10)	5,8 %	6,1 %
Economist Intelligence Unit (4/10)	4,5 %	4,2 %
IMF (4/10)	4,0 %	3,3 %
OECD (5/10)	5,5 %	5,1 %
Konsensusennuste (5/10)	5,1 %	4,6 %

Laura Solanko

Pystyykö pankkisektori rahoittamaan kasvua?

Venäjän pankkisektori kasvoi vuosina 2000–2008 erittäin nopeasti lähes millä tahansa mittarilla mitattuna. Nopeimmillaan kotitalouksille myönnettyjen lainojen kanta yli kaksinkertaistui vuosittain ja koko lainakantakin kasvoi useampana vuonna yli 40 %. Pankkisektorin luotonanto yksityiselle sektorille suhteessa maan kokonaistuotantoon kaksinkertaistui viidessä vuodessa.

Luotonannon nopeaa kasvua ylläpitivät koko kansantalouden voimakas kasvu, jatkuvasti lisääntyneet vientitulot sekä nopea integroituminen kansainvälisille rahoitusmarkkinoille. Niin venäläiset pankit kuin muutkin yritykset pääsivät nauttimaan edullisesta kansainvälisestä lainarahasta, mikä näkyi yksityisen sektorin ulkomaisen velan nopeana kasvuna erityisesti vuosina 2004–2008. Ensimmäistä kertaa Venäjän pankkihistoriassa lainojen osuus pankkisektorin yhteenlasketusta taseesta kasvoi merkittävästi, ja vuonna 2007 lainakannan arvo jo ylitti talletuskannan arvon. Erotus katettiin ulkomaisella rahoituksella. Koska 2000-luvun alussa venäläisillä yrityksillä ei juuri ollut ulkomaista velkaa, nopeakaan kasvu ei nostanut velan määrää kovin korkeaksi suhteessa kokonaistuotantoon tai muuhun yleisesti käytettyyn mittariin. Mutta, kuten alkuvuonna 2009 selvisi, suuri osa näistä lainoista oli hyvin lyhytaikaisia.

Taulukko 1. Pankkisektorin tunnuslukuja

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Pankkisektorin varat (tase), %/BKT	42	45	52	61	68	75
Luotonanto yksityiselle sektorille, %/BKT	23	25	30	37	40	41
josta kotitalouksille, %/BKT	3	5	7	9	10	10
Yleisötalletukset, %/BKT	24	27	32	37	35	44
josta kotitalouksien talletukset, %/BKT	17	13	14	16	14	19
Yritysluottokannan vuosikasvu, %	37	30	40	52	37	0,3
Kotitalousluottokannan vuosikasvu, %	106	91	75	58	35	-11
Vuosi-inflaatio, %	12	11	9	12	9	7
Pankkien ulkomainen velka, mrd. USD		31	60	98	105	77

Lähde: Venäjän keskuspankki.

Kansainvälisen talouskriisin vaikutukset voimakkaita

Pankkisektorin vauhdikas kasvu pysähtyi vasta kun kansainvälinen rahoituskriisi puhkesi maailmanlaajuiseksi talouskriisiksi syksyllä 2008. Venäläisten pankkien ja suuryritysten ulkomainen lainanotto hidastui jo vuoden 2007 lopulta alkaen, mutta jatkuvasti kohonnut öljyn hinta piti yllä odotuksia voimakkaan kasvun jatkumisesta kotimaisen rahoituksen turvin. Öljyn hinnan romahdus ja sitä seuranneet muiden raaka-ainehintojen sekä pörssikurssien romahdukset syksyllä 2008 tyrehtyttivät lopullisesti ulkomaisen jälleenrahoituksen ja johtivat merkittäviin likviditeettivaikeuksiin Venäjän(kin) pankkisektorilla. Lopullisesti kotimainen rahoitussektori

halvaantui, kun epävarmuus ruplan tulevasta kurssista kasvoi loppuvuonna 2008. Kotimaisen rahoitusjärjestelmän kehittymisestä huolimatta liki 30 % yritysten lainakannasta oli edelleen valuuttamääräistä.

Syksystä 2008 kevääseen 2009 Venäjän keskuspankki, muiden keskuspankkien tavoin, tarjosi monien eri operaatioiden kautta huomattavan määrän likviditeettitukea kotimaiselle pankkisektorille. Sen lisäksi mm. varantovaatimuksia höllennettiin tilapäisesti ja keskuspankin hyväksymän vakuusmateriaalin kirjoa laajennettiin tuntuvasti. Kriisin akuutin vaiheen katsotaan Venäjän rahoitusmarkkinoilla olleen takanapäin loppukeväästä 2009, jolloin myös rupla oli löytänyt uuden tasapainotason, Venäjän talouden syöksy päättynyt ja muuttunut hitaaksi toipumiseksi.

Reaalitalouden romahduksen myötä pankkisektorin vaikeudet muuttuivat akuutista likviditeetikriisistä luottokannan laatua koskeviksi ongelmiksi. Järjestämättömien lainojen osuus pankkisektorin koko lainakannasta kasvoi vuoden 2009 aikana noin kahdesta prosentista hieman yli kuuteen prosenttiin. Samaan aikaan ongelmaluottojen osuus kasvoi noin 10 prosenttiin lainakannasta. Näiden ”huonojen luottojen” osuuden kasvu on ollut odotettua pienempää, ja vuoden 2010 alussa osuuden kasvu on tasaantunut. Tämä voi merkitä sekä todellista käännettä parempaan että sitä, että pankit ovat käyneet läpi lähes koko luottokantansa ja lainoja on laajamittaisesti uudelleenjärjestelty.

Pankkisektorin tilanne suhteellisen hyvä

Toistaiseksi meillä on vain hyvin vähän tietoa siitä, kuinka suuri osuus Venäjän pankkisektorin järjestämättömistä saamisista lopulta muuttuu luottotappioiksi. Mutta keskimäärin pankkisektorin vakavaraisuus on hyvä ja oman pääoman suhde taseeseen on kriisin aikana kasvanut tuntuvasti. Huhtikuussa 2010 pankkisektorin oma pääoma oli 20,5 % taseesta, kun tunnusluku ennen kriisiä oli 15 % – mikä sekin on selvästi vaatimuksia korkeampi.² Ainakin kohtuullinen määrä luottotappioita voidaan siis kattaa sektorin omilla pääomilla. Järjestelmätason vakautta lisää se, että valtion kontrolloimien pankkien ennestäänkin merkittävä osuus on kriisin myötä kasvanut yli puoleen koko sektorin taseesta. Niin kauan kun näiden pankkien pääomistajan (eli valtion) vakavaraisuus ja maksukyky säilyvät nykyisellään, ei laajamittaista pankkisektorin kriisiä ole näkyvissä. Yksittäisen pankin osalta totuus voi toki olla karumpi.

Yleinen varovaisuus, vähäinen kysyntä ja luottoriskeihin liittyvät epävarmuudet johtivat pankkilainojen kasvun hidastumiseen ja lopulta koko lainakannan supistumiseen vuonna 2009. Samaan aikaan pankkisektorin valtava likviditeetti on lisännyt parhaimpien suuryritysten ruplamääräisten joukkovelkakirjojen kysyntää. Joukkovelkakirjalainoja onkin laskettu liikkeelle poikkeuksellisen paljon etenkin vuoden 2009 aikana, mikä on osaltaan helpottanut liikkeellelaskijoiden rahoitusasemaa. Huomattava osa näistä velkakirjoista on päättynyt pankkien taseisiin.

Jatkossa kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden kehitys tulee olemaan Venäjän talouden kasvulle vähintään yhtä keskeistä kuin kotimaisen pankkijärjestelmän kehitys. Suhteessa talouden kokoon kotimainen pankkisektori on yhä pieni ja pankkilainoin rahoitetaan vain murto-osa yritysten kiinteistä investoinneista. Venäläiset suuryritykset taas ovat suuria myös globaalisti, eikä kotimainen rahoitussektori riitä niiden rahoittamiseen. Lukoilin, Gazpromin ja Rosneftin kaltaiset yritykset hakevat rahoituksensa suoraan ulkomailta pääosin joko syndikaattilainojen tai joukkovelkakirjamarkkinoiden kautta. Ulkomaisen rahoituksen pysähtyminen pitkäksi aikaa kaataisi varmasti lukuisia suuria investointihankkeita. Lisäksi, kuten alussa todettiin, kotimainen

² Oman pääoman on oltava 10 % tai 11 % taseesta pankin koosta riippuen.

pankkisektorikin on ollut riippuvainen ulkomaisesta rahoituksesta. Kotimaisen säästämisasteen viimeaikainen nousu helpottaa toki pankkisektorin varainhankintaa, mutta kovin nopeata kasvua se ei voi turvata.

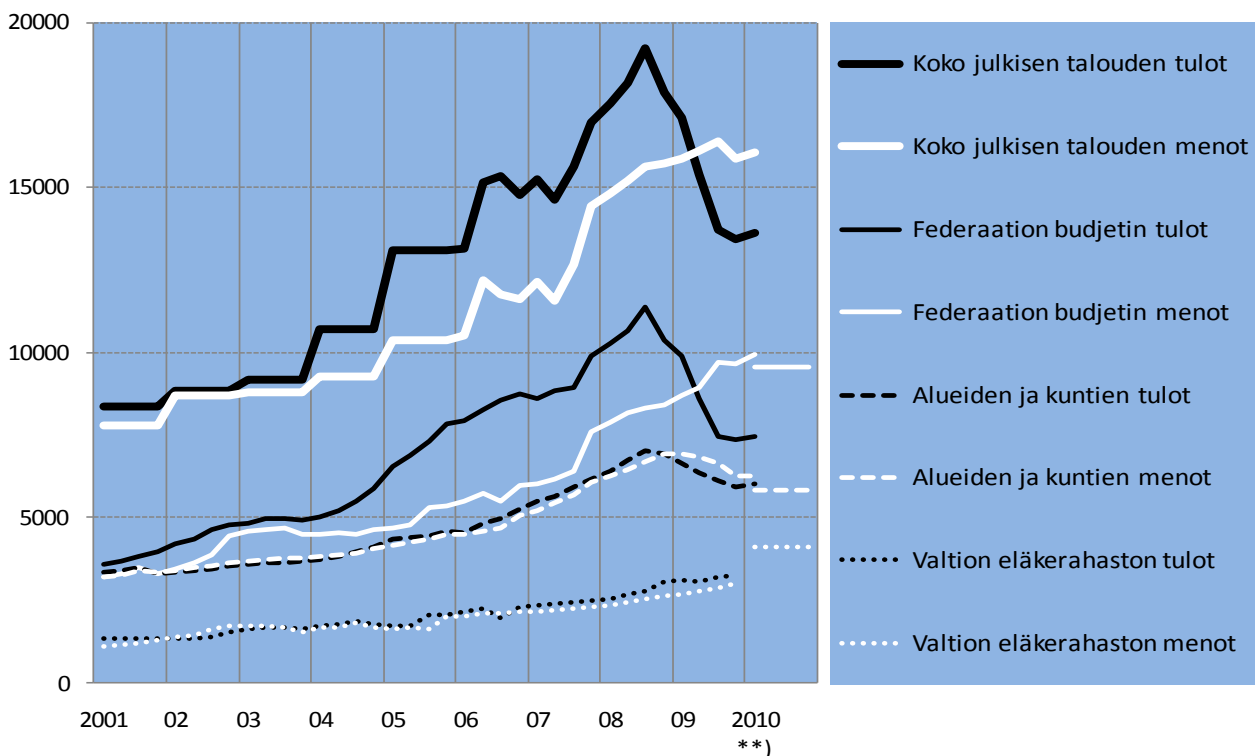
Vesa Korhonen

Kiristyykö finanssipolitiikka?

Venäjän valtion johdolla on julkisessa taloudessa edessään uudenlainen, menoja rajoittava tehtävä verrattuna taantumaa edeltäneeseen aikaan. Pääministeri Putinin kahteen presidenttikauteen sijoittuneina vuosina 2001–2008 Venäjän julkisen talouden tulot kasvoivat reaalisesti runsaan 10 prosentin vuosivauhdilla eli yli kaksinkertaistuivat (kuvio 1). Tämän tulovyöryn vuoksi oli mahdollista harjoittaa finanssikonservatiivista julkisen talouden suurten ylijäämien ylläpitoa ja vararahastojen kasvatus ja samalla kuitenkin lisätä julkisen talouden menoja nopeasti – reaalisesti lähes 10 % vuodessa.

Talouden taantuma toi tähän buumiin jyrkän käänteen leikaten julkisen talouden tuloja reaalisesti peräti neljänneksellä. Osin taantumun vuoksi menoja ei karsittu, mikä käänsi julkisen talouden suuren ylijäämän (5 % BKT:stä vuonna 2008) kertaheitolla syväksi alijäämäksi (6 % BKT:stä vuonna 2009). Näillä näkymin tämän vuoden vaje säilyy edelleen lähes viime vuoden vajeen suuruisena.

Kuvio 1. Venäjän julkisen talouden tulojen ja menojen reaalin kehitys, mrd. vuoden 2009 ruplaa*)

*) Nimellisluvut deflatoitu kuluttajahintojen nousulla, neljän vuosineljänneksen liukuvat summat.

***) Vaakaviivat koko vuoden 2010 menoarvioita lisäbudjetteineen.

Lähteet: Venäjän finanssiministeriö ja valtiovarainvirasto, Rosstat, IMF

Venäjän julkisen talouden suurimpien tuloerien joukossa etenkin yritysten voittoverojen pudotus on ollut jyrkkä (reaalisesti yli puolet vuonna 2009), samoin kuin suurimman tuloerän, öljyn ja kaasun

vientitullien ja tuotantoverojen pudotus (40 %). Valtion öljystä saamien tulojen vaihteluja on jyrkentänyt vientitullin ja tuotantoveron progressiivisuus, jolla valtio kerää öljyn vientihinnan noususta yli 85 %. Nyt vuoden 2009 alun pohjistaan huomattavasti noussut öljyn hinta auttaa osaltaan valtiota selviytymään taantuman tuomista valtiontalouden haasteista.

Öljystä ja kaasusta saatavien verotulojen keskittäminen federaation budjettiin siivitti sen tulot 15 prosentin vuotuisen reaalisesti kasvuun vuosina 2001–2008. Tuona aikana federaation tulot peräti kolminkertaistuivat. Federaation tulojen osuus koko julkisen talouden tuloista nousi noin 60 prosenttiin vuosiksi 2005–2008. Yhä enemmän jaettavaa oli. Federaation omien menojen lisääminen, jota tapahtui varsinkin ennen duuman vaaleja (joulukuussa 2007) ja presidentin vaalia (maaliskuussa 2008), tasaantui taantuman iskiessä. Menot alkoivat painottua aiempaa enemmän varojen siirtoihin alueille ja kunnille sekä valtion sosiaalirahastoihin (varojen siirtojen osuus federaatiobudjetin menoista on tänä vuonna nousemassa 40 prosenttiin).

Varojen siirroilla federaatiolta on taantuman aikana kasvavassa määrin paikattu budjettitulojen vähenemistä Venäjän alueilla samoin kuin sosiaalirahastojen tulojen vähenemistä. Alueilla väheneminen on johtunut erityisesti yritysten voittoverojen pienenemisestä. Alueet ja kunnat joutuivat federaation rahoituksesta huolimatta vuonna 2009 supistamaan menojaan huomattavasti.

Eläkemenot kovassa nousussa, voimalohkot sinnittelevät, monet muut taipuneet

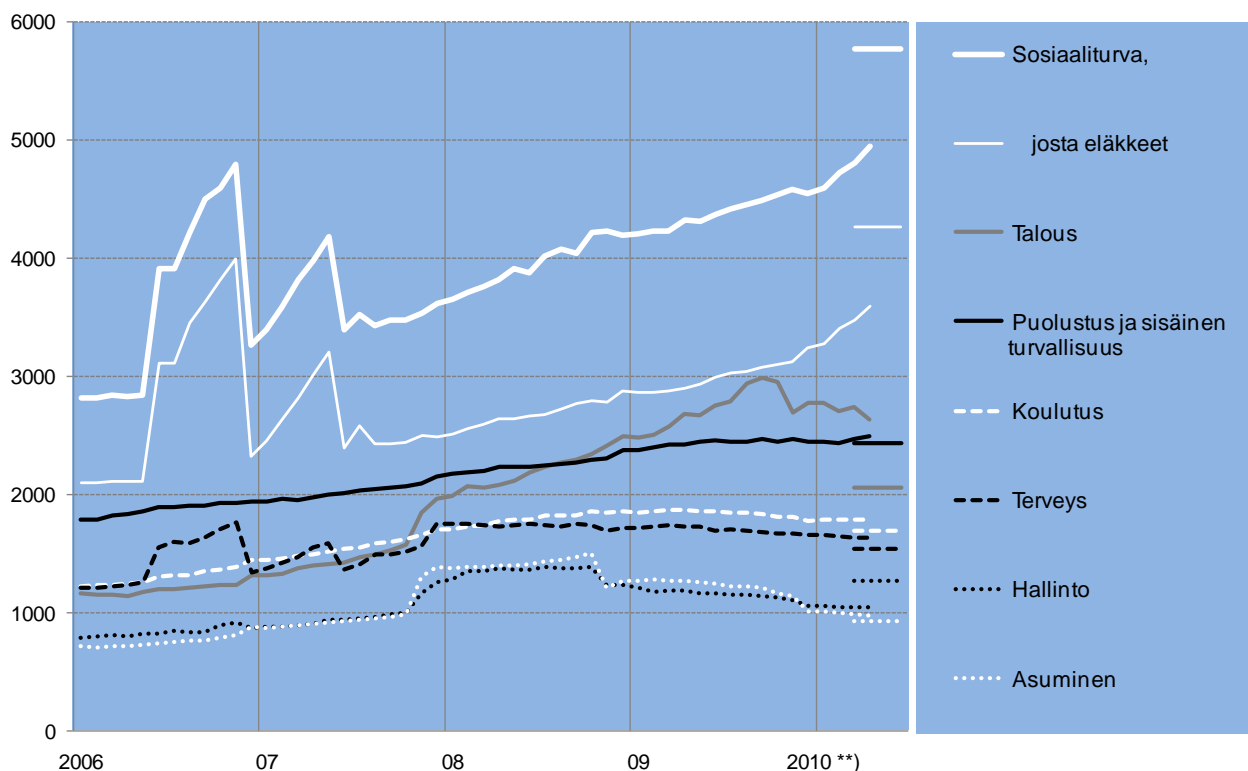
Toisin kuin federaation ja alueiden menot, valtion sosiaalirahastojen menot ovat jatkaneet nopeata kasvuaan taantumankin aikana lähinnä eläkkeiden korotuksista johtuen. Pääministeri Putinin ennen taantumaa aloittamalla ja edelleen jatkuvilla eläkkeiden huomattavilla korotuksilla korjataan eläkeläisten heikkoa asemaa palkansaajiin nähden. Valtion johdolle kertynee suosiota noin 38 miljoonalta eläkeläiseltä, jotka muodostavat yli kolmasosan äänestäjistä. Huolimatta eläkkeiden pienuudesta (noin 180 euroa kuukaudessa tämän vuoden päättyessä) eläkkeiden kokonaissumman kasvu elvyttää yksityistä kulutusta tuntuvasti, jos eläkeläiset eivät äidy säästämään. Sosiaalimenot ovat tänä vuonna nousemassa kolmasosaan julkisen talouden kaikista menoista. Sosiaalimenoihin sisältyvät eläkemenot nousevat neljäsosaan julkisista menoista (kuvio 2).

Kriisirahoitusta talouden eri sektoreille kuten pankeille, tienrakennukseen ja maataloudelle lisättiin vuonna 2009, mutta sitä ollaan vähentämässä tänä vuonna. Puolustuksen ja sisäisen turvallisuuden rintamat ovat pitäneet budjettivarojen jaossa varsin hyvin puoliaan. Sen sijaan usea muu merkittävä lohko, kuten koulutus, terveydenhoito ja asuntosektori, ovat joutuneet taipumaan siihen, että niiden julkiset menot ovat taantuman aikana reaalisesti supistuneet.

Julkisen talouden tulot määräytynevät lähivuosina pitkälti talouskasvun mukaan

Venäjän valtiontaloudella on lähivuosien tulonäkymien osalta edessään tavanomaiset pääkysymykset: öljyn hinta ja talouden kehitys. Öljy- ja kaasusektorilta saatavien verotulojen kasvun varaan ei voi paljoa laskea. Muun muassa talousministeriön tuoreessa ennusteessa öljyn ja kaasun tuotannon ja viennin arvioidaan lähivuosina kasvavan vain hitaasti. Oletus öljyn hinnan noususta budjetin tuloarviossa olisi riskinottoa, ja tuloarvion pohjana toimivassa talousministeriön talousennusteessa hinnan arvioidaan säilyvän lähellä nykytasoa (Urals-öljy 75 dollaria tynnyriltä vuosina 2010–2011 ja 78–79 dollaria vuosina 2012–2013). Lisäksi ruplan kurssin odotetaan vahvistuvan ja siten vaikuttavan vientitullitulojen kautta julkisen talouden tuloja pienentävästi.

Kuvio 2. Venäjän julkisen talouden suurimpien menoerien reaalin kehitys, mrd. vuoden 2009 ruplaa*)

*) Nimellisluvut deflatoitu kuluttajahintojen nousulla, 12 kuukauden liukuvat summat.

***) Vaakaviivat koko vuoden 2010 menoarvioita lisäbudjetteineen.

Lähteet: Venäjän finanssiministeriö ja valtiovarainvirasto, Rosstat

Venäjän taloudessa muun kuin öljy- ja kaasusektorin odotetaan kasvavan vilkkaammin – siten, että koko BKT kasvaa useimpien ennusteiden mukaan lähivuosina 3,5–5 % vuodessa. Merkittävästi valtion tuloihin vaikuttavia verotuksen muutoksia on tuoreiden veropolitiikkalinjausten mukaan luvassa tällä erää vain yksi eli korotus, jossa palkkojen mukaan määräytyvät sosiaaliverot nousevat 26 prosentista 34 prosenttiin vuoden 2011 alussa (korotusta lykättiin alun perin suunnitellusta vuoden 2010 alusta). Toistaiseksi ei ole merkkejä muista merkittävistä veronkorotuksista, jotka kohdistuisivat esimerkiksi yritysten 20 prosentin voittoveroon, jota laskettiin taantumana alettua, tai vuonna 2001 käyttöön otettuun työtuloveroon (vain 13 % tulojen suuruudesta riippumatta).

Sosiaaliverojen korotuksen aikaansaaman valtion tulojen kertalisäyksen ohella (arviolta 1,5–2 % BKT:stä) valtiontalouden tulojen voi lähivuosina odottaa lisääntyvän talouskasvun tahdissa.

Julkisen talouden menoja pyritään rajoittamaan

Hallitus on asettanut tavoitteekseen tasapainottaa valtiontalous vuoteen 2015 mennessä. Tasapainottamiseen saattaa riittää menojen pitäminen reaalisesti ennallaan tai jopa niiden reaalisen kasvun rajoittaminen hitaaksi. Tämä on nykyjohdolle uudensuuntainen ja paineita tuottava tehtävä lukuisien rahantarpeiden ja -toiveiden keskellä. Kiristämiseen joudutaan ensi kertaa sitten Venäjän vuoden 1998 rahoitus- ja talouskriisiä seuranneiden suurten budjettileikkausten.

Menojen rajoittamista hankaloittavat paitsi jälleen lähestyvät vaalit (duuman vaalit joulukuussa 2011 ja presidentin vaali maaliskuussa 2012) myös eräät tuoreet linjanvedot. Talousministeriön uusimman ennusteen mukaan julkisen sektorin palkkoja voidaan lähivuosina nostaa inflaation verran, ts. ehkäistä niiden reaalin heikkeneminen. Talouden kaikkien palkkojen ennustetaan nousevan reaalisesti vain pari prosenttia vuodessa eli hyvin maltillisesti verrattuna taantumaa edeltäneisiin vuosiin, ja eläkkeiden korotusvauhti mitoitetaan suunnilleen palkkojen nousutahdin mukaiseksi. Riskinä on, että palkkojen nousuvauhti voi muodostua oletettua nopeammaksi. Talousministeriö ennustaa myös julkisten investointien määrän kasvavan lähivuosina. Lisäksi finanssiministeriö ilmoitti vastikään puolustusmenojen lisääntyvän vuosina 2011–2013 tuntuvasti, eikä sisäisestä turvallisuudesta ja järjestyksestä huolehtivan voimalohkon voi odottaa hevillä tinkivän omista asemistaan.

Menorajoitukset ja mahdollinen karsinta kohdistuisivat tällöin edelleen muihin valtiontalouden menoeriin, joista suurimpia ovat koulutus, terveydenhoito, asuminen ja tienrakennus – kaikki lohkoja, joiden kunto vaikuttaa talouden suorituskykyyn. Ratkaisujen toivossa valtio on käynnistämässä haasteellista julkisten varojen käytön tehostamisohjelmaa sekä muuntamassa osan julkisen sektorin täysin budjettirahoitteisista organisaatioista vain osin budjettirahoitteisiksi.

Velkaantumisvaraa on paljon, öljyn hinnan tuntuva pudotus häiritsisi

Jos Venäjällä ei saataisi rajoitettua valtiontalouden menoja siinä määrin kuin on tarpeen valtiontalouden tasapainon saavuttamiseksi, tuloksena oleva juokseva vaje luonnollisesti lisääisi valtion velanottoa ja kasvattaisi jossakin määrin myös velan hintaa. Velkaantumisvaraa on kuitenkin paljon, sillä valtio on nykyisin nettovelaton, kun sekä valtion bruttovelan että valtion vararahastojen koko on noin 10 % BKT:stä.

Venäjän kotimaisten rahamarkkinoiden kannalta valtiontalouden vajeen rahoitustavan muutos aiheuttaa ainakin hieman kiristymistä, sillä valtion reservirahaston ehtyessä vajetta rahoitetaan nykynäkymin yhä enemmän luotonotolla kotimaasta. Samalla tämä muutos tukee inflaation hidastamista.

Tuntuvamman häiriön valtiontalouteen voisi tuottaa öljyn hinnan uusi pudotus, jonka Venäjä joutuisi kohtaamaan ilman reservirahastoa (eläkejärjestelmän rahoittamiseen tarkoitetun kansallisen hyvinvoinnin rahaston turvin). Se aiheuttaisi nykyistä selkeämmin menojen karsimistarvetta ja enemmän painetta maan johdon suuntaan. Toisaalta suurin osa väestöstä on kohdannut 1990-luvulla suurempiakin pudotuksia nykyistä paljon alemmalla elintasolla.

Maija Sirkjärvi

Taluskriisi iskenyt Suomen Venäjän-kauppaan ja transitoon

Vuonna 2009 Suomen ulkomaankauppa Venäjän kanssa supistui kansainvälisen taluskriisin siivittämänä jyrkästi. Tullin tietojen mukaan Suomen viennin arvo Venäjälle väheni edellisvuodesta 47 % ja oli 4 mrd. euroa. Suomen vienti Venäjälle väheni enemmän kuin Suomen kokonaisvienti (-32 %). Suomen Venäjän-tuonti supistui vuoden aikana arvoltaan 31 % ja oli 7 mrd. euroa.

Myös Venäjän tuonnissa koettiin huimien kasvuvuosien jälkeen dramaattinen käänne vuoden 2009 aikana. Tuonti supistui Venäjän tullin tilastojen mukaan arvomääräisesti 37 % edellisvuodesta. Venäjän vienti puolestaan väheni 35 %. Venäjän tullin tilastojen mukaan Suomen osuus Venäjän viennistä vuonna 2009 oli noin 3 % ja tuonnista runsaat 2 %. Suomi on viime vuosina menettänyt hienoisesti markkina-osuuttaan Venäjällä.

Suomen Venäjän-viennin supistuminen jatkui vuoden 2010 ensimmäisellä neljänneksellä, jolloin viennin arvo supistui 15 % vuoden takaiseen verrattuna. Supistumisen vauhti on hidastunut, mutta, kun huomioon otetaan, että vuoden 2009 ensimmäisellä neljänneksellä pudotusta vuoden 2008 ensimmäisestä neljänneksestä oli jo 47 %, vienti on edelleen huomattavasti matalammalla tasolla kuin 2008.

Suomen Venäjän-viennissä voimakkain lasku jälleenvientituoteryhmissä

Monissa Suomen Venäjän-viennin kannalta keskeisissä tuotteissa koettiin merkittävää supistumista vuoden aikana. Muun muassa henkilöautojen vienti supistui 81 %, puhelinlaitteet, osat ja tarvikkeet -tuoteryhmä 64 % ja muut teollisuuden erikoiskoneet ja laitteet 51 %. Näistä etenkin kaksi ensimmäistä tuoteryhmää on luettu jälleenvientituotteiden ryhmään, johon palataan tarkemmin kappaleen lopussa.

Keskeisten vientituotteiden viennin supistuminen on heijastunut Suomen Venäjän-viennin rakenteeseen, joka on muuttunut voimakkaasti taluskriisin aikana. Suomen vienti on koostunut 2000-luvulla pitkälti investointitavaroista mukaan lukien erilaiset koneet ja laitteet. Vielä vuonna 2005 yli puolet Suomen Venäjän-viennistä muodostui koneista ja laitteista. Vuonna 2009 niiden osuus oli enää noin kolmannes.

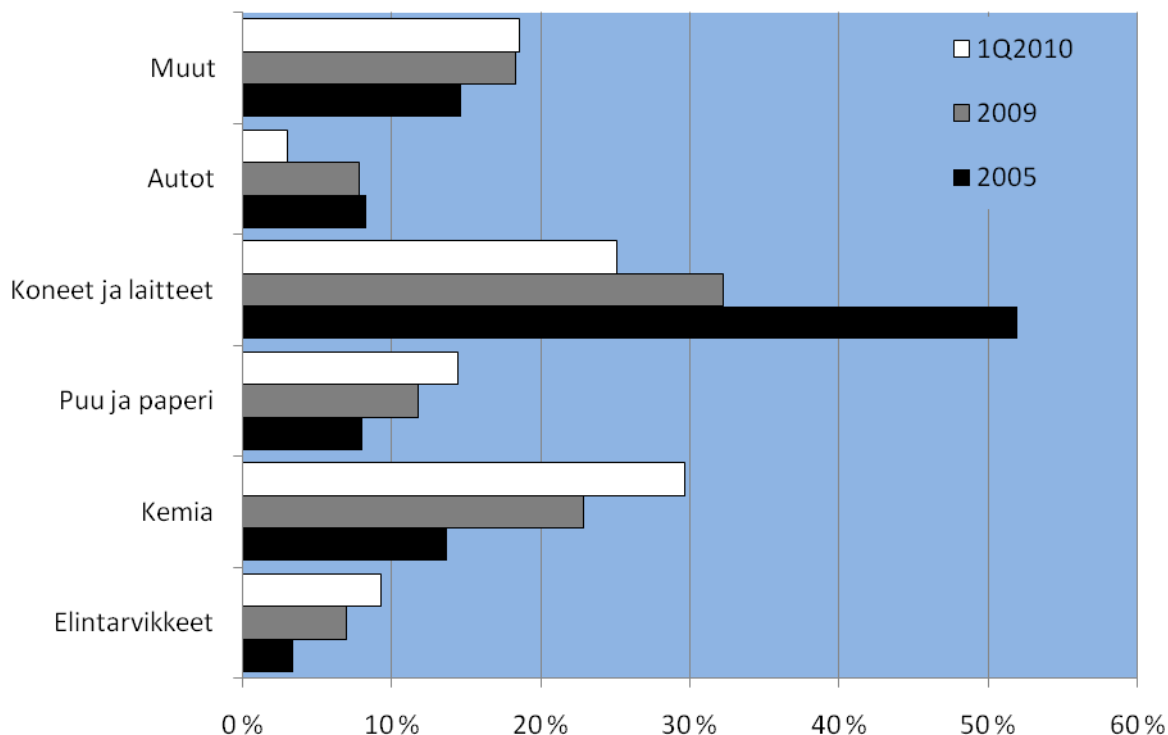
Vaikka vienti on vähentynyt kutakuinkin kaikissa tuoteryhmissä, on supistuminen ollut pienempää kulutustavaroissa. Näin ollen nämä tuoteryhmät ovat kasvattaneet osuuttaan Suomen Venäjän-viennistä. Keskeisin muutos on havaittavissa kemiantuotteiden osuuden kasvussa. Vielä vuonna 2005 kemiallisten aineiden osuus oli noin 12 % viennistä, mutta vuonna 2009 osuus oli noussut 21 %:iin. Tullin SITC-luokittelun³ mukaan tärkeitä olivat etenkin lääkevalmisteet ja farmaseuttiset tuotteet, joiden osuus koko Venäjän-viennistä oli 8 %. Vastoin yleistä trendiä lääkkeiden vienti jopa kasvoi 4 %. Kemiantuotteiden osuuden kasvua selittää myös eteenpolymeerien 16 % vientikasvu.

Samoin elintarvikkeiden osuus viennistä on kasvanut. Vielä vuonna 2005 elintarvikkeet muodostivat kolme prosenttia viennistä, mutta vuonna 2009 osuus oli kasvanut seitsemään prosenttiin. Paperi- ja pahvituotteiden ryhmä on kasvattanut osuuttaan kokonaisviennistä vuonna

³ SITC (Standard International Trade Classification) on YK:n julkaisema kansainvälisen kaupan luokittelu.

2005 kirjatusta kuudesta prosentista yhdeksään prosenttiin vuonna 2009. Kuten kuvio 1 osoittaa, kehitys on jatkunut samanlaisena vuoden 2010 ensimmäisellä neljänneksellä.

Kuvio 1. Suomen Venäjän-viennin rakenne

Lähde: Tullihallitus

Osa Suomen vientitilastoissa Venäjän-vientiin sisällyvistä tavaroista on muualla valmistettuja, mutta ne kirjautuvat tullin tilastoissa Suomen vienniksi, koska ne syystä tai toisesta tullataan Suomessa. Todellisuudessa Suomen vienti on siten pienempää kuin edellä esitetyt tilastot osoittavat. Tullin tuoreimman arvion mukaan vuonna 2008 jälleenviennin osuus oli noin 30 % Venäjän-viennistämme.

Jälleenviennin merkittävimpiä tuoteryhmiä ovat henkilöautot, matkapuhelimet sekä erilaiset elektroniset laitteet ja kodinkoneet. Suomen vientitilastoihin kirjautuneesta näiden tuoteryhmien viennistä valtaosa on jälleenvientiä. Vuonna 2008 autojen jälleenviennin arvo oli tullin mukaan 1,3 mrd. euroa eli noin puolet kaikesta jälleenviennistä. Seuraavaksi suurin tuoteryhmä olivat matkapuhelimet, joiden osuus jälleenviennistä oli reilu viidennes. Tullin mukaan monissa jälleenvientituotteiden ryhmissä on paljon tulkinnanvaraisuutta, joten täysin tarkkoja osuuksia ei voida määrittellä.

Autojen viennin avulla voidaan arvioida jälleenviennin kehitystä vuonna 2009. Vientitilastojen mukaan vuonna 2009 moottoriajoneuvojen vienti Suomesta Venäjälle supistui 80 % vuodesta 2008 ja osuus viennistä väheni 21 prosentista kahdeksaan prosenttiin. Puhelin-, radio- ja televisiolaitteiden vienti supistui 60 % vuonna 2009. Tämän perusteella voidaan jälleenviennin arvioida supistuneen edelleen voimakkaasti vuonna 2009. Jälleenvientituotteiden viennin voimakas supistuminen on osasyynä Venäjän-vientimme viime aikojen suureen pudotukseen.

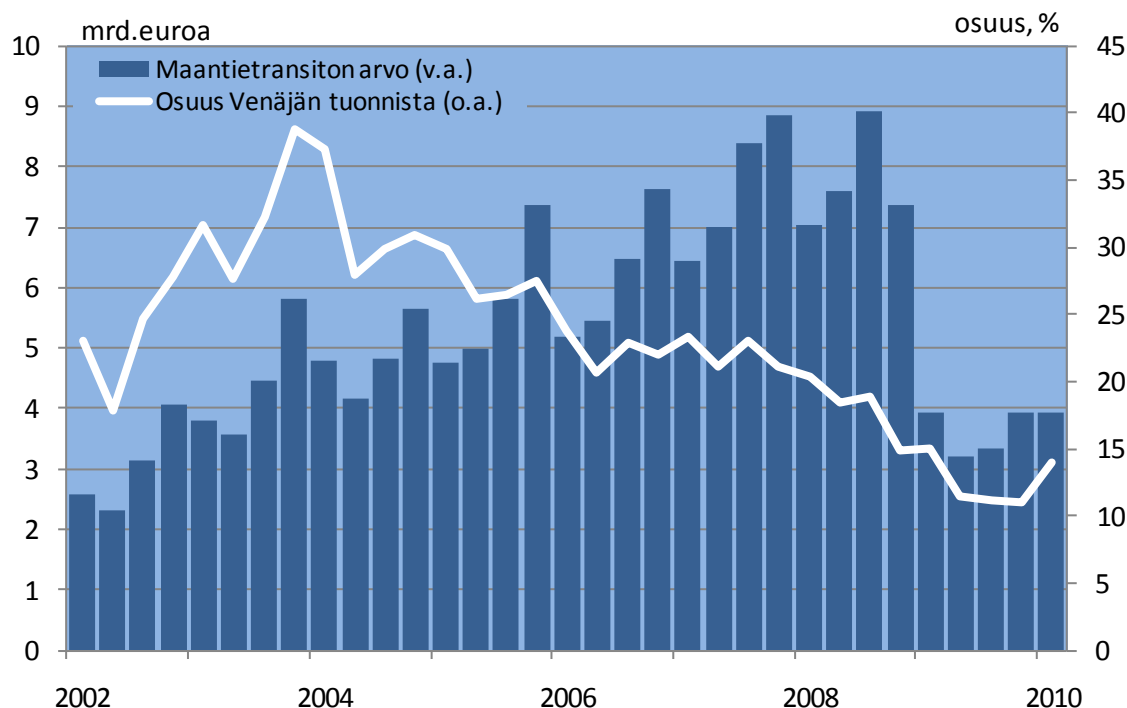
Transitokuljetukset vähentyneet voimakkaasti

Venäjän tuonnin supistuminen on heijastunut myös Suomen kautta kulkeviin transito- eli kauttakuljetuksiin⁴, jotka ovat vähentyneet merkittävästi vuosien 2007–2008 huippulukemista (kuvio 2). Suomen tullin tietojen mukaan vuonna 2009 Suomen kautta itään suuntautuvien maantietransitokuljetusten arvo väheni 53 % ja määrä 54 %. Kuljetusten arvo oli 14 mrd. euroa, joka on yli kolme kertaa enemmän kuin Suomen Venäjälle suuntautuneen viennin arvo.

Transiton vähenemiseen vaikutti eniten Suomen kautta vietyjen henkilöautojen sekä arvon että määrän 78 %:n väheneminen, mikä supisti kokonaistransiton arvoa lähes 7,5 miljardilla eurolla. Kaikkiaan autojen transitovienti oli vuonna 2009 arvoltaan noin 2,1 mrd. euroa. Koneiden ja laitteiden transitovienti supistui 40 % ja elintarvikkeiden 35 %. Tekstiilien, vaatteiden ja jalkineiden transitovienti supistui vähän yli neljänneksellä.

Vuoden 2010 ensimmäisellä neljänneksellä transito jatkoi supistumistaan, ja sen arvo pieneni 13 % vuoden takaisesta. Suomen läpi itään kulkeneiden transitokuljetusten arvo oli noin 14 % Venäjän koko tuonnin arvosta.

Kuvio 2. Transitokuljetukset Suomesta Venäjälle

Lähteet: Tullihallitus, Venäjän keskuspankki

Vaikka transitokuljetusten voidaan olettaa ainakin jossakin määrin palaavan Suomen maanteille Venäjän tuonnin virkistymisen myötä, tulee transitoliikenne kohtaamaan lisääntyviä haasteita. Niitä luo muun muassa Venäjän omien satamien aktiivinen kehittäminen. Venäjän liikenneministeriön vuonna 2008 julkaisemaan liikennestrategiaan on kirjattu mm. Itämeren satamien kapasiteetin kasvattaminen kaksinkertaiseksi vuoteen 2030 mennessä. Muun muassa uusi konttikuljetuksiin

⁴ Toisin kuin jälleenviennissä, transitossa tavaroita ei tullata Suomessa eivätkä ne kirjaudu Suomen vientitilastoihin.

erikoistunut Ust-Lugan satama pyrkii vastaamaan näihin tavoitteisiin. Vielä toistaiseksi satamaan johtava kapea meriväylä ja puutteellinen maa- ja rautatieinfrastruktuuri rajoittavat satamatoimintoja.

Suomen transiton haastajia ovat lisäksi satamamaksuiltaan kilpailukykyiset mutta toistaiseksi tie-, rautatie- ja satamainfrastruktuuriltaan rajalliset Baltian maiden satamat. Myös Euroopasta Venäjälle Saksan, Puolan ja Valko-Venäjän kautta kulkeva maakuljetusreitti voi kasvattaa merkitystään. Reitin etuna ovat Saksan suurista satamista lähtevät, kolmen maan pääkaupunkien kautta kulkevat maantie- ja rautatiereitit suoraan Moskovaan. Venäjän oma kauppapolitiikka ja muun muassa talouskriisin myötä korotetut tuontitullit heijastuvat myös Suomen kautta kulkevaan transitoon.

Pekka Sutela

Venäjän pitkän aikavälin kasvu

Investointipankki Goldman Sachs julkaisi vuonna 2003 tutkimusraportin (Wilson – Purushothaman 2003), joka tuli leimaamaan suurta osaa maailmantalouden tulevaisuudesta viime vuosina käytyä keskustelua. Kirjoittajat kuvasivat tuotannon ja ostovoiman painopisteen siirtymistä kehittyviin talouksiin, ja keskittyivät niistä neljään: Kiina, Intia, Brasilia ja Venäjä. Niille annettiin raportissa nimitys BRIC-maat. Koska ne kasvaisivat nopeasti, niistä jokaisen kokonaistuotanto ohittaisi aikanaan tällä hetkellä suurempia talouksia. Yhdessä BRIC-maat olisivat G6 -ryhmää suurempia noin vuonna 2040. Kiina ohittaisi Yhdysvallat maailman suurimpana taloutena vain hivenen myöhemmin. Venäjä ohittaisi niin Italian, Ranskan kuin Saksankin vuoteen 2030 mennessä.

Raportti oli hyödyllinen huomion herättäjä. Maailman taloudellinen painopiste on siirtynyt koko tiedossa olevan historian ajan, eikä muutos ole tietenkään loppunut. Tarkastelun neljä maata ovat todellakin kasvaneet nopeasti, ja tämä saattaa hyvin jatkua. Taloustutkijoiden kyky ennustaa pitkän aikavälin kasvua on kuitenkin vajavainen. Se perustuu yksinkertaiseen tuotantofunktio tarkasteluun. Tuotantopanoksista työvoima voidaan arvioida aika luotettavasti ainakin pari vuosikymmentä, pääoman suhteen oletusten on oltava epävarmempia. Se, kuinka tehokkaasti panoksia muunnetaan tuotoksiksi, on vielä urhoollisempien oletusten asia. Ja kun eri maiden arvioitu tuotannon koko täytyy muuntaa yhteiseen yksikköön, joudutaan arvioimaan valuuttojen reaalisten vaihtokurssien muutoksia hyvin hyllyvällä pohjalla.

On myös selvää, että BRIC-maat hyvin erilaisia. Antamalla yhteinen nimitys sillä perustalla, että ne ovat kaikki kehittyviä talouksia, saattaa tältä osin johtaa ajatuksia harhaan. Silti yhteisyydessä on oma syvä logiikkansa. Se selviää, kun jaamme nykyaikaisen kasvuteorian (Acemoglu 2009; Aghion ja Howitt 2009) hengessä maailman taloudet kahteen ryhmään: tehokkaisiin ja tehottomiin. Tehokkaat taloudet tuottavat korkean elintason ja usein jakavat sen suhteellisen tasaisesti. Ne ovat maailman teknologisessa eturintamassa: tuottavat nykyaikaisia hyödykkeitä ajanmukaisella tekniikalla, nojautuen uudenaikaisiin instituutioihin ja parhaaseen tietotaitoon. Mutta koska ne jo toimivat hyvin, niiden lisäkasvun on perustuttava innovaatioihin. Niiden aikaansaaminen taas on vaikeaa, kallista ja altista epäonnistumaan. Siksi tehokkaat taloudet, käytännössä OECD-maat, pystyvät kasvamaan vain hitaasti, vaikka jokin ehkä onnen kantama keksintö saattaakin vaikuttaa nostavasti, ainakin jonkin aikaa.

Suurin osa maailman talouksista on tehottomia. Ne tuottavat vanhanaikaisia hyödykkeitä ajastaan jälkeen jääneellä teknologialla. Instituutiot ovat heikkoja, eikä parasta tietotaitoa ole käytettävissä. Siksi tehottomien maiden elintaso on alhainen ja se usein jakautuu hyvin epätasaisesti. Mutta tehottomilla talouksilla on nopean kasvun mahdollisuus. Ne voivat ottaa käyttöön uusia hyödykkeitä, teknologioita, instituutioita ja tietotaitoa, jotka muut ovat jo keksineet, kokeilleet, käyttöön ottaneet ja käytössä hyväksi havainneet. Tällainen imitaatio tai perässä hiihtäjän edun hyödyntäminen ei välttämättä ole helppoa, mutta se on usein paljon vaivattomampaa kuin innovointi. Siksi osasta tehottomista talouksista on tullut kiinniottajatalouksia, sellaisia kuin Kiina, Intia, Brasilia ja Venäjä. Aikaisemmin tällä polulla etenivät Japani ja Etelä-Korea. Myös Suomen nousussa 1800-luvun lopulta lähtien on ilmiselvästi kiinniottajatalouden peruspiirre.

Kun näin on, kehitystaloustieteen peruskysymys ei olekaan, miksi jotkin maat ovat kehittyviä talouksia, vaan se, miksi kaikki köyhät maat eivät kasva nopeasti. Selityksiä on paljon. Jatkumon yhdessä päässä voi huomata, että imitaatio onnistuu parhaiten samankaltaisten yhteiskuntien kesken. Dadush ja Stancil (2010) arvioivat kiinniottomahdollisuuksia Yhdysvaltoihin vertaavien erilaisten samankaltaisuusmittareiden avulla ja päättelevät, että kun Yhdistynyt kuningaskunta on

joukosta maita samanlaisin Yhdysvaltain kanssa ja Nigeria erilaisin, Venäjä on tutkitun joukon keskitasolla, Turkin, Kiinan, Argentiinan ja Brasilian seurassa. Jatkumon toisessa päässä on selvää, etteivät sisällissotien riivaamat maat voi hevin kehittyä. Putinin kauden vakaudella on kiistaton myönteinen ulottuvuutensa, vaikka laajamittaiset sisällissodat eivät Venäjää koskaan uhanneetkaan. Kuinka kiinniottomahdollisuutta arvioidaankaan, jaottelu tehottomiin ja tehokkaiisiin talouksiin on kaikessa pelkistävytydessään hyödyllinen. Useimmat maailman maat ovat tehottomia. On siis tilastollisessa mielessä normaalia olla köyhä, suurten tuloerojen vaivaama, usein luonnonvaroista riippuvainen ja autoritaariseen politiikkaan taipuvainen yhteiskunta. Normaalilla maalla on mahdollisuus vaurastumiseen. Jos se onnistuu, maasta tulee poikkeus, epänormaali. Silloin myös kasvu hidastuu, kuten Japanissa ja Euroopassa on käynyt, mutta yleensä silti pysytään rikkaina. Kasvu ei olekaan tärkeää vauraille, vaan köyhälle maalle.

Venäjä siis on normaali maa, Turkin ohella Euroopan ainoa suuri tehoton talous. Sen viime vuosikymmenen nopea kasvu on suurelta osin perustunutkin kiinniottamiseen. Siirtyminen keskusjohtoisen valtion poliittisen johdon määräämästä voimavarojen jaosta kohti kuluttajien tavoitteiden määräämää rakennetta on näkynyt rakennemuutoksena, kasvun suurena moottorina. Venäläisten ei tarvinnut keksiä valintamyymälöitä, pankkeja, ravintoloita, kahvioita, hampurilaisia tai kännyköitä. Ne olivat kaikki saatavissa maailmanmarkkinoilta joko ilmaisina esimerkkeinä tai maksullisina hyödykkeinä. Tuonti maksetaan energiaa viemällä, ja sen ja muiden raaka-aineiden hintojen ailahtelut määräävät toteutuvan kasvun vaihtelun talouden perustekijöistä määräytyvän potentiaalisen kasvuvauhdin ympärillä. Ennen kriisiä työvoiman ja pääoman kasvu oli vain hidasta. Kun investointiaste ei ollut erityisen korkea, myös puhdas tekninen edistys jäi hitaaksi. Arvioitua viiden prosentin kasvupotentiaalia kannattelivat ennen muuta institutionaalinen muutos, talouden avautuminen ja sen muu rakennemuutos. Nousevat vientihinnat kasvattivat toteutuneen kasvun seitsemän prosentin tasolle.

Kaikki maat ovat omalla tavallaan ainutlaatuisia. Venäjän taloudellinen ainutlaatuisuus juontuu kolmesta seikasta. Geologia on antanut maalle poikkeukselliset luonnonvarat. Maantiede on sijoittanut sen niin Keski-Eurooppaan, Arktikaan, Tynnelle merelle, Kaukasukselle kuin Keski-Aasian porteillekin. Historia on tehnyt siitä entisen supervallan, jonka peritty tuotantorakenne samoin kuin psykologiakin on edelleen äskeisen menneisyyden leimaama. Tämä myös selittää, miksi venäläisten päätöksentekijöiden on äärettömän vaikea omaksua malttia oppia muilta. Keskustelu ailahtelee. Joskus väitetään, että päinvastoin Venäjän pitää olla malli muille, toisinaan korostetaan opin ottamisen tärkeyttä. Tämä on Venäjällä vanha debatti. Kannattaa muistaa, että Stalinin teollistamisen ensimmäisten traktoreiden keulassa luki Fordson, ja 1950-luvun Moskovassa ajettiin Opelin tehtaan koneilla valmistetuilla Moskvitsheilla. Nykyinen rakennemuutos ei suinkaan ole ensimmäinen esimerkki laajamittaisesta imitaatiosta. Mutta se on syvin ja laajamittaisin. Tarkoittaahan se talouden ja laajemmin yhteiskunnan hyvin moniulotteista muutosta. Jo siirtyminen keskusjohtoon ajan tehtaiden pyrkimyksestä omavaraisuuteen kohti ositettuja tuotantoketjuja on puhtaan taloudellisesti yhtä perustava muutos kuin yksityistäminen.

Venäjä ei juuri pysty lisäämään hiilivetyjen tuotantoa. Kun muu talous kasvaa, nykyisten vientimäärien ylläpitäminen edellyttää energiatehokkuuden merkittävää vuosittaista kohentamista. Veropohja rapautuu, kun energiasektorin suhteellinen koko taloudessa supistuu. Julkisia menoja joudutaan karsimaan ja priorisoimaan aivan eri tavalla kuin viime vuosikymmenellä. Venäjä ei ylimalkaan pysty elämään vain energiasta. Se tuottaa vähän suorita työpaikkoja, eikä viennin kassavirta riitä suuren väestön kunnolliseen elämään. Venäjän johto aloitti ajattelutyön varautumisesta hiilivetyjen jälkeiseen elämään vuonna 2006, ja talousohjelma vuoteen 2020 saakka (<http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/strategicPlanning/concept/>) hyväksyttiin lopullisesti marraskuussa 2008, juuri kun kriisi iski suurimmalla voimallaan. On kiintoisaa, että noissakin olosuhteissa haluttiin löytää aika pitkän aikavälin tulevaisuuden miettimiseen. Ohjelman valmistelussa oli hahmotettu kolme vaihtoehtoista tulevaisuuden kuvaa: nykyisen jatkaminen,

energian tuotantoon panostaminen ja innovaatioyhteiskunta). Ei ole yllättävää, että vain venäläisen innovaatioyhteiskunnan katsottiin kykenevän vastaamaan yhteiskunnan pitkän aikavälin haasteisiin.

Eräät johtavat venäläiset taloustieteilijät kyllä vastasivat yllä hahmotellun logiikan perustalta, että tavoite oli vähintään ennenaikainen: kiinniottossa olisi vielä paljon tehtävää. Tämän julkinen korostaminen ei kuitenkaan sovi entisen supervallan psykologiaan. Venäjästä piti strategian mukaan tulla runsaassa kymmenessä vuodessa innovaatioyhteiskunta, maailman viidenneksi suurin kansantalous ja jopa ”paras paikka maailmassa ihmisen elää”. Keinoksi tarjottiin valtiojohtoista uudistuspolitiikkaa. Niin Anatoli Tshubais kuin Dmitri Medvedev ovat perustelleet, että muu ei ole tuossa maassa mahdollista. Valtion piti asettaa tavoitteet, murtaa muutosvastarinta, perustaa mitä erilaisimmat innovaatio-instituutit ja huolehtia myös siitä, että yritykset lisäävät tutkimus- ja kehittelymäärärahojaan. Keskeinen asema olisi suuryrityksillä. Venäläisen lukemistavan mukaan ne ovat tutkimuksen ja kehityksen ydin myös muualla. Jo perinteisesti venäläisessä ajattelussa on ymmärretty schumpeterilaista yrittäjyyden ja luovan tuhon dynamiikkaa paljon huonommin kuin suurtuotannon etuja. Yleisemminkin näyttää olevan, että useimpien entisten keskusjohtoisten talouksien kyky tietoyhteiskunniksi tulemiseen on heikon puoleinen (Veugelers 2010). Historia jättää pitkät varjonsa.

Tavoite oli eittämättä jalo. Mikäli taloustiede ja taloushistorian esimerkit ovat mittapuu, se oli myös väärin asetettu. Jos muiden maiden kokemus kertoo, painottaminen suuryritysten asemaan oli myös virhe. Paradoksaalista on, että samaan aikaan kun ideologisella tasolla aina välillä tuomitaan vieraan esimerkin noudattaminen, venäläiset valtuuskunnat matkustavat varsinkin Suomessa, Yhdysvalloissa ja Israelissa tutkimassa, miten tiedepuistot oikein perustetaan ja millaisen liiketoimintahautomon tarkkaan ottaen pitäisi olla. Sitä, millaisia elinsiirtoja voidaan tehdä, ettei kotimainen todellisuus syrjisi niitä, mietitään vähän. Pulmallinen mahdollisuus on, että suuri hallinnollinen ponnistus, runsas rahan käyttö, ja tiukka poliittinen sitoumus valuvat tyhjään väärin asetetun tavoitteen ja huonosti harkittujen keinojen vuoksi.

Myös kriisillä ja sen kanssa yhteen sattuvilla vuosilla on oma merkityksensä. On ilmeistä, että Venäjän kasvupotentiaali on kriisin jälkeen hieman alhaisempi kuin ennen sitä. Niin maailman kuin kotimainekin rahoitusjärjestelmä ovat vaurioituneet. Ne maat, joiden rahoitusjärjestelmät olivat eniten riippuvaisia ulkomaisesta rahoituksesta, ovat kärsineet eniten. Kuitenkin se, miten Venäjältä olisi saatavissa riittävän paljon pitkän aikavälin rahoitusta, on kovin avoin kysymys. Erityinen ongelma on väestörakenteen muutos. Aikuisikään tulevien ikäluokkien koko supistuu muutamassa vuodessa runsaaseen puoleen siitä, mitä se oli viime vuosina. Tämä on heijastus toisen maailmansodan aikaisista erittäin pienistä ikäluokista, joiden väistämättä pienet lapsenlasten ikäluokat ovat nyt aikuistumassa. Kuinka yhteiskunta sopeutuu siihen? Pitäisikö puolet yliopistoista sulkea? Miten armeija, jonka ammatillistaminen on epäonnistunut, sopeutuu? Mitä tapahtuu palkoille ja koulutetun työvoiman saatavuudella? Samaan aikaan myös miesten ikäodote on noussut. Miten jo nyt asiallisesti vararikossa oleva eläkejärjestelmä selviytyy, varsinkin kun eläkkeitä on kriisin aikana nostettu huimasti? Miten käy terveydenhuollon? Työikäisten määrä supistuu. Voiko maahanmuutto olla suurikin osa ratkaisusta?

Venäjän väkiluku tulee supistumaan, mutta pysyy suurena. Se, kuinka maa pystyy yhdentymään eurooppalaiseen ja maailmantalouteen, riippuu suppean energiasektorin ulkopuolisten työpaikkojen kilpailukyvästä. Ellei sitä ole, niitä on suojeltava ja yhdentymisen jää mahdottomaksi. Useiden arvioiden (esim. Rossiiskaja 2008) mukaan teollisuuden keskimääräinen työn tuottavuus on noin neljäsosamaailman parhaasta tasosta. Se on samaa luokkaa Brasilian ja Intian kanssa, mutta venäläiset tuotantokustannukset ovat korkeammat. Olemassa oleva kilpailukyky on perustunut tilapäisiin tekijöihin: alhainen energian kotimainen hinta, halvat palkat, ruplan toistuva aliarvostus, ja yksityistämässä lähes ilmaiseksi perityn tuotantokapasiteetin käyttömahdollisuus. Kaikki tämä on muuttumassa, ja tietoisuus siitä heijastuu myös horjuvina kannanottoina WTO-jäsenyydestä.

Vallitseva yksinkertaisiin tuotantofunktiolaskelmiin perustuva käsitys (esim. Dadush ja Stancil 2010) on, että Venäjän pitkän aikavälin potentiaalinen kasvuvauhti kriisin jälkeen on neljä prosenttia, ehkä hieman sen alle. Toteutuva kasvu vaihtelisi tämän tason ympärillä vientihintojen muutoksen myötä. Jos tämä käsitys on oikea, Venäjän osuus maailman kokonaistuotannosta pysyisi suunnilleen nykyisellään, kolmen tai neljän prosentin paikkeilla, vertailuissa käytetyistä valuuttakursseista riippuen. Maasta ei tulisi maailman viidenneksi suurin kansantalous, vaan sijoitus säilyisi kymmenennen paikkeilla. Venäjän perustelut suurvalta-asemansa hyväksytyksi tulemiselle ankkuroituisivat yhä selvemmin yhä kaukaisempaan menneisyyteen.

Tämä ei merkitse, että kiinniotto pysähtyisi. Neljän prosentin kasvu olisi selvästi nopeampaa kuin EU-Euroopassa, jonka kasvupotentiaali arvioidaan yhdeksi tai kahdeksi prosentiksi. Venäjä olisi edelleen – ehkä Turkin kanssa – nopeimmin kasvava suuri eurooppalainen maa. Se kasvaisi markkinana vielä paljon nopeammin, kun tuontialttiuden kasvu jatkuu tulotason noustessa ja uskottavasti korkeina pysyvät raaka-aineiden hinnat merkitsisivät ruplan jatkuvaa vahvistumispainetta. Yhdessä edelleen kasvavan venäläisen turismin kanssa venäläisen markkinan nopea kasvu antaisi myönteisen sysäyksen Suomen taloudelle. Se, kuinka suuri sysäys tulee olemaan, riippuu siitä, millä vauhdilla investoinneista tulee Venäjän kasvun toinen tukijalka kulutuksen ohella. Se on joka tapauksessa välttämätön ehto kestäväälle kasvulle. Nojautuminen menneinä vuosikymmeninä luodun tuotantokapasiteetin käyttöön ei voi jatkua kauaa. Tässä on yksi Venäjän kohtalonkysymyksistä. Kannattaa huomata, että reaali-investoinnit maassa kasvoivatkin nopeasti juuri kriisiä edeltäneinä vuosina. Suhteessa kansantalouden kokoon Venäjä sai aivan yhtä paljon suoria kansainvälisiä investointejakin kuin Brasilia tai Kiina. Suomessa sijaitsevat yritykset ovat jostain syystä yleisesti parempia tuottamaan investointi- kuin kulutushyödykkeitä. Tämä tarjonnan rakenne ja Venäjän kulutusvetoisen kasvun luoma kysynnän rakenne eivät kohdanneet ennen kriisiä riittävästi toisiaan. Investointivetoinen kasvu on Venäjälle välttämättömyys. Yksi kiinnioton kanavista ovat ulkomaiset investoinnit. Täällä on myös Suomen etu.

Kirjallisuus

Acemoglu, Daron: Introduction to Modern Economic Growth. Princeton University Press, Princeton and Oxford 2009.

Aghion, Philippe ja Peter Howitt: The Economics of Growth. The MIT Press, Cambridge and London 2009.

Dadush, Uri ja Bennett Stancil: The World Order in 2050. Carnegie Policy Outlook, April 2010.

Rossiiskaja promyshlennost na etape rosta: factory konkurentosposobnosti firm. Vershina, Moskva 2008.

Veugelers, Reinhilde: Assessing the potential for knowledge-based development in transition countries. Bruegel Working Paper 2010/01, May 2010.

Wilson, Dominic ja Roopa Puruhosthman: Dreaming With BRICs: The Path to 2050. Goldman Sachs Global Economics Paper No: 99, 1st October 2003.

- 2006 No 1 Tuuli Koivu ja Tapio Korhonen: Kiinan valuuttapolitiikka ja maailman rahoitusepätasapainot
No 2 Tuuli Juurikkala, Vesa Korhonen, Simon-Erik Ollus, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: Kestääkö Venäjän kasvu? – Seminaarijulkaisu: BOFIT Venäjä-tietoisku 8.5.2006
No 3 Aaron Mehrotra: India's recent macroeconomic developments
No 4 Tuuli Juurikkala and Simon-Erik Ollus: Russian energy sector – prospects and implications for Russian growth, Economic policy and energy supply
No 5 Merja Tekoniemi: Venäjän aluepolitiikan uudet tuulet – esimerkkinä Murmanskin alue
No 6 Sanna Kurronen: Russian electricity sector – reform and prospects
- 2007 No 1 Simon-Erik Ollus and Heli Simola: Russia's true imports?
No 2 Simon-Erik Ollus and Stephan Barisitz: The Russian Non-Fuel Sector: Signs of Dutch Disease? Evidence from EU-25 Import Competition
No 3 Heli Simola: Russia getting closer to WTO membership – what are the practical implications?
No 4 Laura Solanko: Vaurastuva ja ikääntyvä jättiläinen – katsaus Venäjän julkiseen sektoriin
No 5 Simon-Erik Ollus and Heli Simola: Finnish re-exports to Russia
No 6 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Jouko Rautava, Heli Simola, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: Venäjän kasvun uudet ehdot
No 7 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Jouko Rautava, Heli Simola, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: New conditions for growth in Russia
No 8 Meri Kulmala ja Merja Tekoniemi: Paikallishallinnon reformi vahvistaa keskushallinnon valtaa Venäjällä – paikalliset taloudelliset kannustimet vähäiset
No 9 Simon-Erik Ollus, Heli Simola ja Merja Tekoniemi: Venäjän aluepolitiikka 2000-luvulla - mitä uusi alueluokitus merkitsee
No 10 Riikka Nuutilainen: Peilitilastojen antama kuva Venäjän todellisesta tuonnista
- 2008 No 1 Juuso Kaaresvirta and Tuuli Koivu: China's inflationary pressures and their impact on inflation in euro area
No 2 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Heli Simola ja Pekka Sutela: Venäjä vuoteen 2010 – Katsaus Venäjän talouden lähivuosien haasteisiin
No 3 Laura Solanko ja Simon-Erik Ollus: Paljonko kaasua Venäjä pystyy viemään?
No 4 Iikka Korhonen ja Laura Solanko: Kazakstanin ulkomaiselle lainanotolle rakentunut kasvu hiipuu
No 5 Iikka Korhonen, Seija Lainela, Heli Simola, Laura Solanko ja Pekka Sutela: Medvedevin kauden haasteet
No 6 Iikka Korhonen, Seija Lainela, Heli Simola, Laura Solanko and Pekka Sutela: The challenges of the Medvedev era
No 7 Heli Simola ja Simon-Erik Ollus: Suomen Venäjän-kaupan yritysraakenne
No 8 Juuso Kaaresvirta, Tuuli Koivu, Mikael Mattlin, Aaron Mehrotra, Jouko Rautava ja Pekka Sutela: Katsaus Kiinan talouteen
- 2009 No 1 Mika Erkkilä, Heli Simola ja Laura Solanko: Venäjän sähkösektorin uudistus
No 2 BOFIT Venäjä-ryhmä: Venäjä ja kansainvälinen rahoituskriisi
No 3 Richard Connolly: Financial vulnerabilities in Emerging Europe: An overview
No 4 Iikka Korhonen, Jouko Rautava, Heli Simola, Laura Solanko ja Pekka Sutela: Venäjä kriisin kourissa
No 5 Judith Dean, K.C. Fung and Zhi Wang: Vertical specialization in Chinese trade
No 6 Yuri V. Simachev, Andrei A. Yakovlev, Boris V. Kuznetsov, Michael Y. Gorst, Aleksandr V. Daniltsev, Michael N. Kuzyk, Sergey N. Smirnov: Assessment of policy measures to support Russia's real economy
No 7 Heli Simola: Suomen ja Venäjän väliset investoinnit
No 8 Zuzana Fungáčová and Laura Solanko: Has banks' financial intermediation improved in Russia?
No 9 Juuso Kaaresvirta, Iikka Korhonen, Mikael Mattlin, Aaron Mehrotra, Jenni Pääkkönen ja Jouko Rautava: Katsaus Kiinan talouteen – BOFIT tietoisku 2009
No 10 Morten Anker, Daniel Buikema Fjærtoft, Jouko Rautava, Heli Simola and Laura Solanko: Russia, Finland and Norway: Economic Essays
- 2010 No 1 Iikka Korhonen: Valtion omistamien pankkien ylivalta Kiinassa säilyy
No 2 Kaarina Piipponen: Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingmaksujärjestelmän purkaminen ja neuvostovelkojen loppuhoito
No 3 Iikka Korhonen, Laura Solanko, Vesa Korhonen, Maija Sirkjärvi ja Pekka Sutela: Venäjä kriisin jälkeen